

A MUNKÁSÜGYI PANASZBIZOTTSÁGRÓL

A MAGYAR VASMŰVEK ÉS GÉPGYÁRAK
ORSZÁGOS EGYESÜLETÉNEK

MEGBÍZÁSÁBÓL ÍRTA

MÉHELY KÁLMÁN

BUDAPEST
1917

*Megjelent a MUNKÁSŰGYI SZEMLE
1917. évi április 25-iki számában.*

Bevezetés,

A háborús kényszerhelyzet gazdasági és társadalmi életünket gyökeresen megváltoztatta. Ennek egyik jelensége, hogy ezt a paritásos egyeztető és döntő bíróságot a mai háborús helyzetben a mindenható katonai hatalom egyetlen tollvonással életbeléptette, sőt ez az intézmény, a háborús helyzet rendkívül hosszú tartama által támogatva, állandósulni látszik. A háború kitörése előtti időben, tehát mindössze 3 év előtt, de akár még a múlt év elején is, a c munkaadó- és munkásérdekképviseltek, teljes egyetértésben, a leghatározottabban elvetették volna azt az eszmét, hogy munkásügyeik vezetése tekintetében fölöttük néhány tagból álló véglegesen döntő bíróság felebbezhetlen kényszererővel uralkodjék és hogy a gyári üzemvezetés legéletbevágóbb kérdései ily külső beavatkozással irányíttassanak. De talán alig akadt volna lelkiismeretes szakember, ki ilyen bírói tisztre vállalkozik, úgy, hogy e panaszbizottságokat egyáltalában nem lehetett volna megnyugtató módon megalakítani.

Ezt az állítást könnyű bizonyítanom, mert véletlenül éppen ma három esztendeje, a *Munkásügyi Szemle* 1914. évi április 25-iki számában jelent meg -»Az ipari bírósá-

gokról szóló törvényjavaslat» című bírálatom,¹⁾ melyben a kereskedelemügyi minisztérium tervezte ily békéltető» egyeztető és döntő jellegű paritásos bíróságok eszméje ellen a munkaadó- és munkásszervezetek teljesen egységes és nyomatékos elvető állásfoglalását ismerttettem. Az akkori tervezet ellen felvonultatott érveket és jóslásokat a Munkásügyi Panaszbizottságok egy éves gyakorlata mindenben beváltotta, úgy hogy a jelen értekezésem az említett bírálat folytatása gyanánt tekinthető.

»Az ipari bíróságok« számára tervbe vett szerepkört ma a »panaszbizottságok« látják el. Csak az elnevezés változott, az összetétel és a hivatás közel azonos.

A munkás és munkaadó közti háborúskodások, sztrájkok, bojkottok, kizárások megszüntetését célzó békéltető, egyeztető és döntő bíróságok létesítésének eszméje a hivatalos és elméleti szociálpolitikának évtizedes megrögzített tétele. Hangsúlyozom, hogy csupán az elméleti szociálpolitikának, mert a gyakorlati élet e tanokat soha és sehol²⁾ sem tudta magáévá tenni, ahol átvette, ott nem vált be, ahol rákényszerítették, ott csak súlyos zavarokat okozott ; általában mindenütt idegenkedtek tőle. Csak az angol *Board of Trade* gyönyörű ankétjeinek anyagát kell végiglapozni, hogy erről meggyőződjünk.²⁾ *Lloyd George* min-

¹⁾ Önálló kiadványban is megjelent (32 lap, Kilián könyvkereskedés, 1914.).

²⁾ Memoranda relating to the text and operation of laws affecting Strikes and Lock-outs Cd 6.081. 1912.

Report on the Industrial Disputes Investigation Act of Canada 1907. By Sir George Askwith Cd 6.603. 1913.

Report of Industrial Council on Enquiry into Industrial Agreements Cd 6.952. 1913.

Evidence taken before the Industrial Council in connection with the Enquiry into Industrial Agreements Cd 6.953. 1913.

den bámulatra méltó agitáló és szervezőképessége dacára, noha hihetetlen mértékű elfoglaltsága mellett időt szakított magának arra, hogy Kanadában az ottani, aránylag még legtetszetősebb Lemieux-féle kísérlet tapasztalatairól személyes helyszíni vizsgálódás alapján meggyőződést szerezzen, nem tudott oly megfelelő állami szabályozást kieszelni, mely a munkaviszályoknak lehetőleg preventív orvosszerűül szolgáljon és ha a betegség mégis kitörne, ezt a krízis elkerülésével levezetni tudná.

Ezeknek a paritásos szaktörvényeknek az eszméje a legszorosabb kapcsolatban áll *a dolgozni kívánó munkások megvédésének problémájával*¹⁾ és ily megjelöléssel *a sztrájk törvény* fogalma alá tartozik. A Kossuth-Szterényi-féle 1908. évi ipartörvénytervezet, mely mint minden külföldi exotikumot, ezekből a külföldi tervezetésekből is a legmesszebbmenőt kész, bevált intézmény gyanánt átvette és ezt a legszélesebb mértékben kívánta Magyarországon, a mi aránylag gyöngye fejlettségű iparunknál és még hátramaradottabb munkás- és szociális viszonyaink mellett kényszer útján alkalmazni, – ez irányban a legmesszebbmenő szabályozási tervezet volt. De ez is a külföldi rokontörvények sorsára jutott, amennyiben ezt a törvénytervezet XXX. és XXXI. fejezeteibe foglalt mérhetetlenül komplikált apparátust a véleményező tárgyalások során az érdekeltség minden ágazata egyértelműleg, mondhatni teljesen indokolt szörnyűködéssel elseperte.

Ennek folytatásaként bukkant váratlanul új életre

¹⁾ Lásd szerző ily című tanulmányát (45 lap, Kilián könyvkereskedés. 1913.).

1914-ben az ipari bíróságokról szóló törvénytervezet, melyet azonban mihamar ugyanez a sors ért. A Magyarországi Szakszervezeti Tanács röviden és velősen végzett vele: »üres szappanbuborék az egész«. Ez oly tömör és kitűnő megállapítás, mely minden további részletezést fölöslegessé tesz. Fölslegesnek, céltalannak, életképtelennek minősítettük, gyakorlatilag pedig megvalósíthatatlannak, még pedig főképen a következő három okból:

1. a munkáskérdés rendkívül érzékeny organizmus, melynek betegségei csak belső szervi módon gyógyíthatók' a merev, erőszakos külső beavatkozás azonban a bajokat csupán fokozhatja;

2. a bíróság döntésének a munkásokkal szemben nem lehet szankciója ;

3. megfelelő munkaadó és munkásérdekeltségi ülnökök nem állíthatók rendelkezésre, mert a szakszervezeti titkároktól pártatlan bírói funkció nem követelhető, más pedig nem ért a dologhoz ; a munkáskérdés szövevényes birodalmán kellő áttekintése csakis a nagyon szakavatottan vezetett munkaadó- és munkásszervezetek aktív ügyvezetőinek lehet. Még az 1916. január 1-jével életbe lépett norvég legújabb ily törvény is ebbe fog belebukni ; kúriai bíró elnöklete alatt 2 munkaadó- és 2 munkásérdekeltségi tagból álló egyeztető és döntő bíróságai, mint-hogy 3 évről 3 évre speciálisan erre a funkcióra állami fizetéses állás gyanánt kineveztetvén a gyakorlati életből kiemeltetnek, a kellő szakismeret és érzék eltompulása miatt okvetlenül és igen hamarosan elvesztik azt az egyéni presztízst, mely döntésüknek tulajdonképeni szankcióját képezi.

Ezekre a történeti előzményekre azért kellett kissé részletesebben utalnom, hogy bebizonyíthassam, mily nagyot kellett a világnak változnia, odáig jutva, hogy a mindeme megghiúsult elméleti törekvések helyébe lépett Munkásügyi Panaszbizottságok ma már szinte népszerűségnek örvendhetnek.

Mint a háborús helyzet sok egyéb furcsa következményébe, ma már ebbe is beleszoktunk. Ez az emberi lélek, sőt a tömeglélek szinte kimeríthetetlen elaszticitásának köszönhető. Ma már hangok emelkednek, melyek lehetségesnek tartják azt, hogy e Munkásügyi Panaszbizottságok nemcsak a háborút követő átmenetgazdasági időre, hanem azon túl is állandósíttassanak. A háború 3 esztendeje hihetetlen fordulatokhoz szoktatott; amit ma reméltünk, az másnapra épp ellenkezőleg történt; amit jósltunk, annak éppen megfordítottja következett be, úgyszólván le kellett szoknunk a jóslásokról. Szinte meg vagyunk félemlítve a tekintetben is, vájjon egyáltalában lehet-e más állást foglalnunk a Munkásügyi Panaszbizottságok perpetuálásának kérdésében? Minél szélesebb talapzatú szervezetek létesülnek a napi pillanatnyi szükség számára, annál merevebbek ezek a holnap megváltozott igényeinek kielégítésével szemben, annál károsabb visszahatásuk, annál nehezebb módosításuk. A Munkásügyi Panaszbizottságokkal is, hogy a jövőben mi fog történni, erre még ma nem lehet válaszolni. Minden a harcmező eseményeitől és a világháború szenvedései miatt a nemzetek belső életében támadó akár evolúciós, akár forradalmi átalakulásoktól függ. Igyekezzünk a mátt becsületesen, hazafias állam-

polgári törekvéssel szolgálni, ezzel tesszük a jövő számára is a legjobb szolgáltatokat, nem pedig azzal, ha a mai helyzetre alapítva utakat, korlátokat, szabályokat igyekszünk a jövő számára kiépíteni.

*A Munkásügyi Panaszbizottság
létesítésének előzményei.*

Időbelileg első a »Kriegsausschuss für die Metallbetriebe Gross-Berlins«, mely a berlini Feldzeugmeisteri 1915 január 11-én kelt rendeletével létesített. Ennek működési köre és jellege azonban sokkal korlátozottabb volt.

A középeurópai szövetséges államokban a mai szervezetű panaszbizottságok megalkotása tulajdonképpen arra a megbeszélésre vezethető vissza, melyet báró *Krobotin* hadügyminiszterrel a szociáldemokrata orsz. képviselők klubjának megbízásából *Seitz*, *Ellenbogen* és *Domes* osztrák szociáldemokrata képviselők 1915 május 20-án folytattak. Ugyanis 1915 elején az évekig tartó háborúra való átszervezkedést kellett megkezdennünk. A világháború első felében minden figyelem és reménység *a frontokon küzdő hadierők* sikerébe volt helyezve, 1915 elejétől két éven át *a muníció gyártás* teljesítőképességének fentartásába sőt fokozásába, 1917 tavasza óta pedig minden hadviselő államban *az élelmiszertermelés*, a mezőgazdaság fejlesztésébe. A figyelem súlypontja tehát a külső frontokról mindinkább a nemzeti élet belső centruma felé húzódik. De még nem érte el az igazi centrumot. Talán még továbbtartó háború szükséges ahhoz, hogy a front ököljogán, a muníciógyártás monoton mechanizmusán, a mezőgazdasági többtermelés gépies forszírozásán keresztül eljussunk a

mindezen feladatok gyümölcsöző, termelőképes teljesítésére hivatott, modern gazdasági és szociális vértetű *állampolgárok intenzív nevelésének* eszméjéhez.

A humánus gondolkodású, jólelkű hadügyminisztert nem volt nehéz a munkásügyekben kiváló jártasságú három pártembernek meggyőzni arról, hogy a gyári vállalatoknak katonai fegyelem alá való helyezése, tehát a munkások megkötött helyzete egyes munkaadók részéről visszaélésekre fog vezetni. Minthogy pedig a gyári munkáskérdés intézése sokkal érzékenyebb, különleges gyakorlatot és szaktudást kívánó feladat, aminek sikeres ellátása a legkülönfélébb, de gyárüzemi előképzettséggel szinte sohasem rendelkező katonai parancsnokoktól nem kívánható, ezért szükséges oly Munkásügyi Panaszbizottságok (Beschwerdestelle) létesítése, amelyek mint paritásos, elfogulatlan, a munkás és munkaadó felett álló szakszervezetek, a munkaviszonyból származó mindennemű differenciák megoldására és elintézésére legyenek hivatva. Ez az indoklás mindenestre nemcsak tetszetős, hanem szinte meggyőző. Ámde minden fénynek megvan az árnyéka. Ha elismerjük annak a jogosságát, hogy a munkások érdekvépviseleteinek szemében aggodalmas volt a gyári üzemek militarizálásából folyó lekötöttség amiatt, mert ezt egyes munkaadók munkásaik kizsákmányolására használhatták ki, viszont nem tagadhatjuk el a legteljesebb mértékben való jogosultságát a munkaadók azon aggodalmának, hogy ha üzemeik fölé a munkások szakszervezeteit bírakul elismerik, ez a szakszervezeti munkásságban oly radikális áramlatok érvényesülésére vezet, amelyek-

nek a még oly józan higgadtsággal vezetett szakszervezet sem bírta ellentállni, tehát a szakszervezeti befolyásoktól eddig még oly féltékenyen őrizkedő gyárvállalatok is egyszeribe a szakszervezet uralma alá kerülnek. A munkaadók ez irányú aggályainak nyomatékos kifejezésre juttatása és a tervezett panaszbizottságok létesítése elleni tiltakozása a döntést egész október hó végéig késleltette és legalább annyi eredménnyel járt, hogy sikerült az áramlatot óvatos mederbe terelni. Nem egész Ausztria területére kiterjedő hatálylyal, törvénytpótló rendelet gyanánt jelent meg a hadügyminisztériumnak erre vonatkozó leirata, hanem 1915 október 31-én mindössze az osztrák vas-munkások szakszervezetéhez intézett egyszerű leirat közölte a hadügyminisztérium abbeli szándékát, hogy hajlandó kísérletképen, egyelőre csak Alsó-Ausztria területére szóló hatálylyal, Bécsben székelő Beschwerdestelle-t létesíteni, három munkaadó és három munkásképviselő taggal és elnök gyanánt egy magasabb katonatiszttel, amely panaszbizottságnak kötelessége a munkások, gyárvállalatok vagy gyári katonai parancsnokok részéről eléje terjesztett ügyeket legjobb belátása szerint egyeztetéssel elintézni. Döntési jogról e rendeletben nem volt szó, de a katonai jelleg úgy a munkás-, mint a munkaadóérdekeltséget egyaránt arra impresszionálta, hogy a bizottság határozatait az érdekeltség kezdettől fogva döntő jellegűnek elismerte. A bécsi panaszbizottság tehát 1915 novembertől kezdődő működésének elejétől fogva döntő jelleggel járt el, noha erre nem volt hivatalos felhatalmazása. Hogy ez így békésen és panasz nélkül történhetett, az abban leli

magyarázatát, hogy Bécsben majdnem általános a kollektív szerződéses viszony, amely hozzászoktatta az érdekeltséget a Schiedsgericht-ekkel való dolgozáshoz. Érdekes incidens, amely sok tanulságot rejt magában, úgy a munkaadókat, mint a munkásokat figyelmeztetvén arra, hogy ne futkossanak ügyes-bajos dolgaikban a hatóságok döntéséhez az, hogy ezt a rendezett és megelégedett viszonyt két évi zavartalan működés után mindkét irányú érdekeltség tiltakozása dacára megváltoztatta az a hivatalos apparátus, amely ritkán kapható akkor, ha tényleges szükség van rá, de gyakran szeret a dolgokba beleavatkozni oly időben, amikor erre senki sem kéri. Az osztrák panaszbizottság által hivatalos felhatalmazás nélkül gyakorolt döntési jog, bár ellene az érdekeltség utóbb már semmi kifogást sem tett, szemet szúrt bizonyos hivatalos köröknek, amelyek az osztrák munkaadóknak 1915 nyarán kifejezésre juttatott tiltakozására támaszkodva, 1916 végén az osztrák panaszbizottságot ettől a döntési jogtól minden ok nélkül eltiltották, s azt csakis az egyezkedés meddő hatáskörére degradálták azzal az utasítással, hogy oly ügyeket, amelyeket ily módon nem sikerül elintéznie, döntés végett felsőbb helyre terjesszen. Minthogy azonban ezáltal az osztrák panaszbizottság működése is teljesen megbénult és eredménytelenségbe sülyedt, a magyar panaszbizottsági rendelet tapasztalataitól felbátorítva és irányelveinek átvételével a panaszbizottságok működése az 1917. március 18-án kelt császári rendelettel Ausztriában is az egész birodalomra kiterjesztve általános és döntő érvényre emeltetett.

Egyelőre 19 városban (Wien, Wiener-Neustadt, St. Pölten, Linz, Graz, Leoben, Klagenfurt, Laibach, Innsbruck, Prag, Pilsen, Brüx, Reichenberg, Königgrätz, Brunn, Olmutz, Mähr.-Ostrau, Krakau, Drohobycz) 51 panaszbizottságot állítottak fel, mely a 'szükséghez képest további albizottságokat létesíthet. A szervezet célját eléggé józan és tartózkodó fogalmazással a rendelet 1. §-a a következőképp állapította meg: »Den Personen, die in den militärischen Zwecken dienenden Betrieben beschäftigt sind, ist ein *ihrer beruflichen Ausbildung und ihren Leistungen angemessener*, durch die jeweiligen Lebens- und Arbeitsverhältnisse bedingter Lohn zu gewähren.«

Egyébként a bizottságok összeállítása, működési köre és működésének irányelvei hasonlóba mienkhez, de hatásköre a gyárvállalatok összes alkalmazottaira, tehát tisztviselőire is kiterjed és a fennálló kollektív szerződésekben foglalt megállapodások megsértése esetén a munkaadó számára is megadja azt a jogot, hogy panaszt emelhesen. A bizottság rendelkezéseinek szankciója a munkaadókkal szemben 20000 K-ig, a munkásokkal szemben 1.000 K-ig terjedhető pénzbírság és egyformán 3 hónapra terjedhető fogházbüntetés.

Úgy a németországi, mint az újabb, de ahhoz nagyon hasonló osztrák berendezkedés oly nagyszabású hivatalos apparátus beállítását és szervezését jelenti, melyből előreveti árnyékát a háború utáni időkre is fenntartandó paritásos békéltető és döntő bíróságok rendszere, azzal a hivatással, hogy a munkásviszályokat, sztrájk- és bojkottmozgalmakat, valamint kizárásokat a társadalmi munka

folytonosságának biztosítása érdekében, a háborús gyakorlat folyamán szerzett stabilizálódására és kemény büntető rendelkezésekre támaszkodva elhárítani törekedjék. Ezt a célját az alább kifejtendő okok miatt nem fogja elérni. Ehelyett azonban az 51 bizottság a judikatúra egységét – melyet a mai egyetlen centrális bizottság többé-kevésbé megóvhatott – az esküdszéki ítéletek lutriszerű valószínűségi fokára fogja sülyeszteni, s a különböző helyeken a bizottságok folyvást változó összetétele és érzelmi diszpozíciója szerint hozandó ítéletek precedensek gyanánt fognak szolgálni, a legnagyobb kedvezmény elve alapján, az ezeknél kedvezőtlenebb ítéletek revíziójának kiereszkedésére.

Németországban a szintén már 1915 január elején szervezett Beschwerdestelle-k működése a legszűkebb terjedelemben, csupán arra irányult, hogy a hadigyárakban dolgozó munkások szabad költözködési jogának indokolt esetekben való érvényesítése *végzett* távozási igazolványokat (Abgangsschein) ítéljen meg. Az 1916 december 30-ával életbelépett német polgári védkötelezettség a gyári alkalmazottak lekötöttségét még erősebben megszorítván, ott is szükségessé vált az egész német birodalomra kiterjedő panaszbizottsági hálózat létesítése. E törvénynek a laikusok szemében egészen ártatlannak és ártalmatlannak látszó egyik kitétele révén azonban ott is sikerült a három év óta tartó nyugalmas munkaviszonyt veszedelmes felkavarni. Ugyanis a 9. §. harmadik bekezdése megállapítja, hogy amennyiben valamely gyárnál dolgozó munkás be tudja bizonyítani, hogy valamely más vállalatnál

»megfelelően kedvezőbb« munkafeltételhez juthatna, úgy részére a távozási igazolvány kiadandó. Az ottani panaszbizottságok erre a körülményre eddig is természetesen figyelemmel voltak, de egészen más a jóindulat és méltányosság elveinek a megengedett lehetőségek mérlegelésével való szabad alkalmazása, és más ennek kötött joggá emelése. Amióta a munkásoknak ez a lehetősége írott jogként kodifikáltatott, természetes, hogy mindenki élni kíván ezzel a jogával és e jog által biztosított előnyöket minél teljesebb mértékben kihasználni törekszik. A szabad vándorlásnak, a minden megkötöttség nélküli helycserének, a munkások elverbuválásának ezzel szabad tere nyílt, úgy, hogy a támadt rajzás ellensúlyozása végett novelláris ellenintézkedések tétele szinte elkerülhetlennek látszik.

A berlini Feldzeugmeisterei 1915 január 11-én kelt körrendeletével létesített Beschwerdestelle-knek nagyon szerény kezdete Bécsben – különösen a kialakult joggyakorlat folytán - már valóságos egyeztető és döntő bírósággá emelkedett, igaz ugyan, hogy egyelőre csakis kísérletképpen és csakis Alsó-Ausztria területére szóló hatálylyal. Ezt a mindkét helyen, úgy Berlinben, mint Bécsben „tanúsított óvatos mérsékletet mellőzve, 1916 január 17-én minden előkészület, az érdekeltséggel való bárminemű megbeszélés és tájékozódás nélkül kibocsátott magyar panaszbizottsági rendelet megelőzte Európát, ránk ostromolt oly messzemenő hatáskörrel ellátott panaszbizottságot, amely az eladdig aránylag nyugodt munkaviszonyokat felkorbácsolta, úgy, hogy a munkaadóknak ugyancsak sok

olajat kellett a tajtékozó hullámokra öntögetni, nehogy ez a felülről támasztott vihar oly fontos nemzeti missziót teljesítő hadiiparunkat elsöpörje.

*A panaszbizottsági rendelet megjele-
nésének közvetlen következményei.*

A rendelet szövegét fölösleges ismertetni. Sok ezer példányban közkézen forog a Magyarországi Szakszervezeti Tanács megbízásából *Jászai Samu* titkár által szerkesztett rendeletmagyarázó füzet. Amíg ez a propaganda-röpirat meg nem jelent, addig a rendelet észrevétlenül húzódott meg a Budapesti Közlöny január 18-iki számában/úgy, hogy már-már sikerrel kecsegtetett az a jámbor vágyakozásunk, hogy a háborús közgazdasági rendeletek tarka tömegében, annyi máshoz hasonlóan, talán ez is a figyelembe nem vett, elsorvadt rendelkezések leltárában fog maradni. De hát nem azért sürgette a harcias munkásérdekeltség e rendelet kiadását oly vehemenciával, hogy most bura alatt hagyja. A legszélesebb körű agitáció indult meg e rendelet kiaknázására különösen a szövegezés hibássága, túlzásai és félreértése által megengedett értelmezések irányában. Oly gyárak, amelyek kollektív szerződésbe foglalt jogokkal és adományokkal vásárolták meg maguknak 1915 decemberében a nyugodt munkaviszonyt, ezt a sok költséggel és fáradsággal felépített alapzatot megrendülni érezték maguk alatt, mert hiszen a panaszbizottsági rendelet sokkal többet adott, mint amennyit a munkásság fokozatos fejlődés révén magának a kollektív szerződésben kiérlelt. Azt pedig semmiképen sem lehetett a munkásoktól kívánni, hogy a váratlanul ölükbe

hullajtott ily adományokat ne igyekezzenek megragadni és saját céljaikra kiaknázni. Egyszeriben felfordult a nyugalom és rend a még oly gonddal ápolts munkaviszonyban is, annyira, hogy a szakszervezetek vezetői, megrettenve, felelősségük tudatában, szívesen hozzájárultak a rendelet szövegének olyatén mérsékeltebb értelmezéséhez, aminőt a kereskedelemügyi miniszter a február 15. és 16-iki an-kéten utasítás gyanánt deklarált. Sőt nagyobb nyomaték kedvéért február 14-én 2.732/1916. eln. 20-b. szám alatt a honvédelmi minisztérium szigorú megtorlással fenyegető* rendelettel igyekezett az agitációnak gátat vetni.

A panaszbizottsági rendelet reformja.

Az 1916 január 17-iki rendelet tervezői a panaszbizottságot csupán véleményező és egyeztető testület gyanánt szándékolták, elrendelvén, hogy »ha a békés kiegyenlítés nem sikerül, a panaszbizottság a vizsgálat eredményét az ügykörénél fogva erre hivatott miniszterhez terjeszti fel«. Melyik miniszterhez ? Három minisztérium jöhet itt szóba: a kereskedelmi, a pénzügyi és a honvédelmi. Sőt közülük mindenkor legalább kettő. Elképzelhető, hogy mi-féle hosszadalmas retortákon ment keresztül az oly gyári munkásügy, amely a lehetőleg tapintatos, szakavatott és gyors elintézését sürgetve, békés megegyezés hiányában a honvédelmi minisztérium különböző osztályaihoz terjesztett fel, onnét átküldetett a kereskedelemügyi minisztérium munkásügyi és ipari osztályaihoz, esetleg még a pénzügy-minisztériumhoz is avégből, hogy a legkülönfélébb nézetek, elméletek és hangulatok lapdjája legyen.

Szinte az első panaszbeadványok között, már február Jcözepén beérkezett a fegyvergyári munkások taktikai és hatalmi követeléseket támasztó kérvénye, amelyet ez a legmesszebbmenő specializáltság alapján, óramű pontossággal működő gyárvállalat, jogos érdekeiből nem honorálhatott. Hosszú pör támadt ebből, végnélküli kimutatásokkal, számtáblázatokkal, összehasonlításokkal terhelt, amelyet a panaszbizottságnak döntési jog híján nem volt módjában «elintézni, hanem kénytelen volt a két érdekelt minisztérium elé terelni. Az egyenlő elbánás elvére féltékenyen örökös kereskedelemügyi miniszter szintén nem volt abban a helyzetben, hogy a vitának döntéssel vessen véget. A panaszbizottság más hasonló ügyekben is tehetetlenül vergődött, mert a döntés végett őt ostromolták, neki pedig nem volt módjában a minisztériumok útvesztőiből ezt kieszközölni. A panaszbizottság a makacs felekkel szemben a kifárasztás taktikájához néha sikerrel, gyakran azonban hiába folyamodott, voltak peres felek, akiket hiába gyomrozott, puhított hétről-hétre újabb és újabb tárgyalásokon, mégsem akartak a békés megegyezés útjára térni. Mindezeknél fogva a panaszbizottság tagjai már pár hónapi működés után belátták, hogy döntési jog nélkül működésük teljesen célt tévesztett. A munkaadók ismét súlyos dilemmába kerültek, s a közérdek követelésének súlya alatt ismét nekik kellett engedni. Ha a rendelet alkalmazása a döntési jog hiánya miatt a sikertelenségbe veszni látszott, taktikai szempontból a munkaadók érdekében ennek a visszás, félszeg állapotnak a fentartását, célszerűbb lett volna, mint annak a reformnak a támo-

gatása, amelyet a munkások képviselői természetesen mind zajosabban követeltek. Minthogy a panaszbizottsági rendelet már kezdettől fogva egyoldalú osztályérdeket védő rendelet volt, – mert teljes egyoldalúsággal csakis oly esetekre irányult, amidőn a munkás vádolhatja munkaadóját, ezzel szemben azonban a munkaadónak nem adja meg azt a jogot, hogy munkásai vagy a munkások érdekképviseletei ellen emelhessen gyakran indokolt és helytálló panaszt, – a munkások mindig felperesek lévén, az állandóan defenzívára szorult munkaadónak minden taktikai érdeke ahhoz fűződött volna, hogy meghosszabbítsa az ügyek elintézésének útját. És a munkaadók mégsem ragaszkodtak a panaszbizottsági rendeletnek ahhoz a rájuk nézve egyedül kedvező hibájához, hogy a panaszbizottság csupán véleményező testület maradjon, hanem belátva azt, hogy a reform halogatása az alulról jövő izgatás miatt a közállapotok szempontjából csak veszedelmes lehet, a saját anyagi és hatalmi érdekeik feláldozásával hozzájárultak, sőt maguk is javasolták a panaszbizottságnak oly értelmű reformját, amely szerint a panaszbizottság a hatáskörébe utalt ügyekben, ha a békés kiegyenlítés nem sikerül, *végérvényesen* dönthessen. De egyúttal azt is kívánták, hogy az előbbi miniszteriális polgári vezetés⁰ helyébe a panaszbizottságok számára *katonai* jelleg adasék, magasrangú katonatiszt elnökei a hadügyminisztériumnak a mai helyzetben minden jogot és hatalmat magába foglaló jogkörét képviseljék, mert a munkaadókkal – szemben csak a hadügyi megrendelésekre és a katonai védelem alá helyezés előnyeire, a munkásokkal szemben.

Kriegsartikel statáriális rendelkezéseire, mindkettővel szemben pedig egyaránt a háborús kivételes törvényekre és kormányrendeletekre támaszkodva rendelkezhetik a panaszbizottság azzal a respektussal és szankcióval, mely eredményes működésének előfeltétele.

Ez volt az első kísérlet, amely részben az érdekelt-ségből álló választott szakbíróságot, mint első és végleges fórumot, felelhetetlen, kuriális döntési joggal ruházott fel. Igaz ugyan, hogy e jogkiterjesztés ellenengedménye gyanánt a régi panaszbizottság tanácskozó jellegű testületének 7 tagja helyett, akik közül 4 volt érdekképviseleti és csak 3 hivatalos szakember, az új panaszbizottság 5 tagra zsugorított, 3 miniszteriális képviselővel és csupán 1 munkás és 1 munkaadó érdekképviseleti szakbíróval, tehát a szakbírák azelőtti 4:3 többségét 2:3 kisebbségre degradálták avégből, hogy a túlsúlyt a 3 hivatalos képviselő számára biztosítsák. Ennek a szűkítésnek egyébként érdemi szempontból nincs sok jelentősége. A reform ügyében igen dicséretes alapossággal és a gyakorlati érdekeltség gondos bevonásával folytatott tárgyalásoknak a döntő lökést a csepeli *Weiss* Manfréd-féle művek munkásai részéről hatalmi okokból támasztott viszálykodás adta meg,¹⁾ mire a panaszbizottság reformjára vonatkozó rendelet 1916 július 19-én megjelent. A panaszbizottság újabb módosításának szüksége azóta nem merült fel. Az egy esztendő gyakorlat, amely csupán a vas- és gépgyárak ügyeit tárgyaló bizottságnak mintegy 55 ülésén 130 gyárnak 800 panaszügyét letárgyalta, 20 esetben a

¹⁾ Lásd a Magyar Gyáripar 1916 november 15-ikiszámában.

teljes bizottsággal, 100-nál több esetben albizottságilag a helyszínre kiszállt és a vitás kérdéseket mindkét irányú érdekeltség különösebb sérelme nélkül, mondhatni megelégedésére elintézte, joggyakorlatában ma már olyan bevált ösvényen halad, amelyen minden remény szerint sikerülni fog a kívánt célt elérni, vagyis a munkásviszonyok nyugodtságát biztosítani. Feltéve, hogy valamilyen újabb fölösleges rendezéssel ebben az áldozatkész, érdemes működésében meg nem zavarják.

*A rendelet hibás szövegezésének
következményei.*

Hogy a magyar panaszbizottsági rendelet kihatását jobban megértsük, egy rövid pillanatra még egyszer rá kell mutatnunk a jelenlegi németországi helyzetre. A nemzeti lét vagy nemlét küzdelmének mélységes átérése folytán oly sok lemondással acélosan önfegyelmezett német gyáriparosok szaklapjai szinte a harangokat félreverik azon viszonyok miatt, amelyeket az 1916 december 5-én szentesített nemzeti segédszolgálati véderőtörvény 9. §-ának harmadik bekezdése előidézett. Ez az eset szinte iskolapélda annak bizonyítására, hogy különösen a munkásügyi viszonyokra vonatkozó törvények és rendeletek szövegezésénél mily óvatosan kell eljárni, a gyáripari munkásság milliónyi tömegének organizmusa mily érzékeny finomságú, a törvényhozónak mily alapos szakértelemmel szabad csak e kérdésekhez hozzányúlania.

Az emberileg annyira érthető méltányosság, jóindulat és érzelmesség gyakran oly visszás eredményekkel jár,

amelyek még a szakemberek előrelátását is megcáfolják. A bajokat mindössze a következő néhány szó okozta, amelyek szerint a munkások távozási igazolványának kiadása tekintetében: *»Als wichtiger Grund soll insbesondere eine angemessene Verbesserung der Arbeitsbedingungen im vaterländischen Hilfsdienst gelten.«* Ez az *»angemessene Verbesserung«* a legtágabb értelmezésre tépte fel a zsilipeket, a tárgyilagosan bebizonyítható okokat szubjektív érzelmi momentumok áradatával elmosván. Mindenki önmaga érzi legjobban, mit tekint a maga számára *»angemessene Verbesserung«*-nak. A falusi parasztlegény a városi élet csábításának engedve otthagyja apja gazdaságát, a független kisgazdái létet és bevonul proletár gyári munkásnak: ez az ő szemében *»angemessene Verbesserung«*. A szobaleány, a házi cseléd biztos, nyugodt ekszisztenciáját ragyogó szemekkel cseréli fel a gyári munkásnő sorsának szabados függetlenségeért, vagy vígan megy vilamos kalauznőnek, mert a hosszú szolgálati idő és csekély fizetés fájdalmait elenyészteti az az élvezet, amelyet az utcai élet izgalmas érdekessége, a pajtáskodás, a függetlenebb élet, no meg nem utoljára a közönség szabad zaklatásának lehetősége nyújt. Hát ez is *»angemessene Verbesserung«*. Aminthogy nincs a német ipar 10 milliónyi munkása között senki sem, aki ne bírná elfogadható plauzibilitással indokolni abbéli óhajtását, hogy távozhassék eddigi munkahelyéről, ahol három év óta nyugodtan dolgozott. A háborús kényszerhelyzet okozta minden szenvedés, sérelem és nyugtalanság egyszeribe levezető utat kapott, amely az *»angemessene Verbesserung«* elasztikus

fogalma által garantált panaszkodási jogot ezzel a nagy belső feszültséggel törekszik kiaknázni.

Ha már a német panaszbizottsági rendelet ezen egyetlen kis becsúszott mondatkája ilyen forrongást okozott, mit várhattunk a magyar panaszbizottsági rendelettől, amelynek a munkaviszonyt részletesen szabályozni kívánó III. fejezete 1-6. bekezdésének minden mondatában szinte hemzseg a hasonló módon szubjektive értelmezhető megállapításoktól?

Csak néhány példát említsünk.

»...A vállalatok között az *azonos* munkáért járó munkabér (térítés) tekintetében indokolatlan számottevő eltérésnek lennie nem szabad«; ugyan ki állapíthatja meg azt, vájjon a munka »azonos«, vájjon az eltérés »indokolatlan« és »számottevő-e ?« »... A munkabér (térítés) megállapításánál »az elsőrendű életszükségleti cikkek árának emelkedését figyelembe kell venni« ; melyeket és mily arányban ? Egyáltalában nem kifogásolható, ha a munkások szaklapjai sűrűn és vígan publikáltak és rámutattak a vásárcsarnoki táblázatok 100-300-600%-os áremelkedéseire. Figyelembe vette ezt a horribilis drágulást ily mértékben, akár maga az állam ? akár a tisztviselőknél, akár az állami üzemek munkásainál? fa nyugdíjasoknál és a hadisegélyeknél? »*Szaktanácsadók szakmájuknak megfelelő munkakörben alkalmazandók*«; a gyári gépmunkásnak bevonult sok borbélysegéd talán szappant habarjon, a sok kiskereskedő, kisiparos és segéd számára a gyárakban talán boltot, vagy önálló műhelyt nyissunk? A waggonasztalosok sora megbomlott, sokan bútorasztalosmunkát

követeltek, mert az a »szakmájuk«. Ugyanígy a gyári lakatosok közül egyre-másra váltak ki a múlakatosok, a kovácsok közül is a félreismert tehetségek. »... *A munkások munkabérén (térítésén) kötelezettségük tartama alatt változtatni nem szabad*« ; tessék bebizonyítani, hogy az akkordmunkás keresete nem önhibájából, szorgalmának hanyatlása miatt csökkent. »...*Az akkordárok a munkásokkal közös megegyezés alapján állapítandók meg*« ; és ha a közös megállapodás nem sikerül ? Akkor a munka megálljon, amíg a hivatalos vizsgálat lefolyik ? »... *A rendes munkabér mint térítés a munkást az átmeneti üzemzavarokból eredő üzemszünetelés idejére is megilleti*«; mi az a »rendes« munkabér, mi az »átmeneti« üzemzavar ? stb., stb.

A rendelet a gyári munkásságot különféle jogokkal felruházott csoportokra bontotta, aszerint, vajjon odavezényelt katona, népfölkelő, fölmentett, katonai szolgálatra alkalmatlan, 18 éven aluli vagy 50 éven felüli férfiről, avagy semmiféle lekötöttségi viszonyban nem álló női munkásról van szó. Amikor a hadi üzemekben 20-70% a női munkás, egyes női fősoportoknak a munkafolyamat láncolatából való kiugrása az egész üzemet megakaszthatja. De különösen nehéz volt a munkaadóknak lenyelni a szakszervezeteknek nem pusztán elismerését, hanem bírák gyanánt való följük helyezését. A rendelet V. fejezetének 5. pontja ugyan lehetett volna odacsavarintható, hogy mindazon gyárakban, amelyeknél kollektív szerződéses viszony hiányában »szakmabeli szervezet« sem létezik, a fölmerülő vitás esetekben az *illető* vállalat szakmabeli mun-

kásainak kiküldöttei vonasanak a bíraskodásba. Miként a Bányászati Panaszbizottságnál történik. A február 15-iki kereskedelmi minisztériumi ankéten a fővárosi gyáripari munkaadók erről a jogukról is lemondottak, azon helyes megfontolás alapján, hogy a jogfolytonosságot jobban biztosítja az oly összetételű panaszbizottság, amelyben a munkásokat állandóan ugyanaz a szakszervezeti titkár képviseli, aki az általános munkásviszonyok fölött is kellő áttekintéssel bír, mintha a munkásképviseelő személye gyárról-gyárra, sőt esetről-esetre változik.

Ismét összehasonlítva ezt a szövegezést a német törvény 9. §. harmadik bekezdésének ártatlan mondatával és az általa előidézett veszedelmes háborgással, kormány és társadalom csak a legteljesebb elismeréssel lehet a magyar gyáripari munkaadótársadalom és munkásság türelme, áldozatkészsége méltányossága iránt, amely erkölcsi értékek egyedül tették lehetővé a panaszbizottság működése számára oly arany-középut joggyakorlat kialakíthatását, amely a szociális kívánalmak fokozatos kielégítése, az igazság és mindkét fél iránti méltányosság gyakorlása által a rendelet örvényei között a megnyugvás és bizalom révében halad. A munkásság okosan belátta, – jobban mint a rendelet tervezői, – hogy mitsem ér az oly siker, amelyet a munkaadótól kierőszakoltak, mert a csikorgó fogakkal adott engedmény boszúért liheg. Száz inódja van a munkaadónak a megtorlásra; legvégül, ami a munkásokra nézve ekszisztenciális pusztulásukat jelenti, az, ha a munkaadó lép sztrájkba, vagyis ha üzemét beszünteti. A munkásság tehát lemondott arról a nem

annyira jogáról, mint inkább csak lehetőségéről, hogy a panaszbizottsági rendelet *szó szerinti* értelmezését forszírozza, hiszen ezzel iparunk megakasztása által csak önmagára sújtott volna vissza. Viszont a munkaadók is obiigóba kerültek ; az előzékenység viszonzásra kötelez.

A panaszbizottsági rendelet helyesen fogalmazva egyetlen §-ból állhatott volna: »a munkaadók és munkások között a munkaviszonyból és díjazásból felmerülő mindennemű vitás ügynek lehetőleg egyeztetés, szükség esetén döntés útján való elintézésére a Munkásügyi Panaszbizottság hivatott.«- Ily szövegezéssel is teljesen módot nyújtott volna a munkások kötött helyzetéből származó mindennemű ügynevezett visszaéléseknek elhárítására és megtorlására. Hangsúlyoznom kell, hogy ahol ilyenmű bajok konstatálhatók voltak, a konfekció-iparban, ott azok ennek régi sweeting industry karakterével annyira egybeforrtak, hogy ezen a rendelet alig segíthetett. A gépgyártó iparban azonban, amely a fővárosba koncentráltága miatt a panaszbizottsági rendeletnek a legsúlyosabb áldozata, ilyen panasz elő sem fordult. A panaszbizottság megalakulása után váltig vártuk, mikor jönnek már azok a munkásnyúzást riogató panaszok. Egy sem jött olyan, amelynél a munkaadó részéről az a kizsaroló tendencia okozta volna a panasz tárgyát, amely ellen a panaszbizottsági rendelet védelmet és orvoslást kívánt nyújtani. Egy esztendő alatt 800 ügy között csak lett volna az ilyennek ideje felszínre kerülni. *Semmi más nem volt a panaszbizottság, mint hatalmas emeltyű a munkásság élet- és munkafeltétel standardjának följobb emelésére, a*

békés megegyezés, esetleg a kényszer eszközeivel, anyagiakban és műhelyi jogokban.

A közvetett és közvetlen hatások.

A panaszbizottsági rendelet a munkások szervezkedési áramlatát, a szakszervezetek számbeli súlyát és tekintélyét hatalmasan megerősítette. A vasmunkások szakszervezetének taglétszáma 15-000-ról egy év alatt 24.000-re szaporodott, azokra a milliós vagyonokra pedig, amelyeket a háború utáni nehéz időkre bölcs előrelátással félretett, a még oly hatalmas gyárigazgató is csak szent borzalommal mer gondolni. Vájjon e megtakarítás harcokban fog-e eltékozlódni, avagy a munkásosztály életviszonyainak javítását hasznosan szolgáló okos intézményekre fog fordítani? Majd elvállik. Bárhogy is lesz, kétségtelen tény, hogy ez a megerősödés a panaszbizottsági rendelet következménye. Egy évtizednek agitációs munkájával sem jutott volna ennyire. Hiszen csak el kell gondolni, mit jelent az, ha az a szakszervezeti titkár, akit azelőtt esetleg valamely gyár környékéről is huligánokkal úztek el, a panaszbizottsági rendelet által a gyár fölé emelt legfelsőbb döntő bíró gyanánt, tárt kapukon át, az ily büszke gyárosnak szinte saját négylovas hintóján vonul a gyártelepre, hogy legintimebb könyveinek betekintése és a lenézett munkásaival szembesítve vádlottként való kihallgatása után fölötte ítélkezzen. Nincs az a lendületes vezércikkezés, lángszavú agitáció, amely ennek propagatív hatásával mérkőzhetnék.

Ezen első, még pedig szakszervezeti szempontból

legfontosabb hatásán kívül a panaszbizottsági rendelet továbbá a munkásoknak jogot adott a *munkabérek állandó emelésére* irányuló kívánalmaknak előterjesztésére, ama megállapításai által, hogy »az azonos munkáért járó munkabérek tekintetében a vállalatok között indokolatlan számottevő eltérésnek lennie nem szabad«, de különösen mert »a munkabérek megállapításánál az élelmicikkek árinak emelkedését figyelembe kell venni.« Noha még a hasonló cikket gyártó vállalatok között is a gyár technikai berendezése, a gyári szervezet és üzemvezetés¹ különböző hatályossága szerint, avagy az illető gyár lokális viszonyainál fogva a munkabérekben indokolt eltérések lehetnek, különösen kollektív panaszok esetén a megoldás mégis mindig a munkások kielégítése irányában, tehát fölfelé adódik. A panaszbizottság működésének tendenciája tehát természetszerűleg és állandóan fölfelé nivellál, s így módon a béreket folyton emeli, mindenekelőtt és közvetlenül azoknál a vállalatoknál, amelyek eddig a bármi ok folytán jobban fizető gyárak alatt maradtak. Azonban alighogy ezeknek bérvizonyai a panaszbizottság beavatkozása segélyével a magasabb színvonalra emeltettek, ez a béremelési áramlat a munkásaikat legjobban fizető gyárakra is hamarosan visszahat. Mert a különböző gyárak közti bérvizonyok különbözősége természetes életfolyamat érvényesülése; a gyárak munkásai ezt az arisztokratikus rétegződést ösztönszerűen ismerik, méltányolják és annak betartására érzékenyen ügyelnek. A munkásaikat üzemi-gazdasági viszonyaiknál fogva a legkitűnőbbben fizető gyárak munkásai valóságos arisztokratáknak érzik magu-

kat a gazdaságilag gyöngébb gyárak ugyanily szakmabeli munkásaival szemben és minthogy ezeknek bérvizonyait a panaszbizottság beavatkozása fölfelé nivellálta, ezzel a többi gyárak munkásai mesterségesen arra ösztönöztetnek, hogy alacsonyabb standardú társaikkal szemben az évtizedek óta fennálló »Spannung« helyreállítására automatikusan törekedjenek.

A munkaadók kénytelenek voltak továbbá föladni azt az alapvető megállapodásukat, – amelyért azelőtt éveken át tartó hatalmi jellegű háborúskodás folyt, de amelynek helyességét és igazságosságát már a munkásság is elismerte, – hogy t. i. mindennemű béremelés csakis individuálisan, a munkás egyéni értéke és képessége szerint történhet. A panaszbizottságnak ily egyéneként való értékmérésre nincsen módja, hanem ahol kellett, kénytelen volt *általános jellegű drágasági pótlékokat* és bérjavításokat alkalmazni. Ez a gyakorlat azután kénytelenségből a bizottságon kívüli tárgyalásoknál is szinte kötelezővé vált.

Készséggel elismerem, hogy a panaszbizottsági rendelet miként való hasznosítását a munkásság nem ismerte fel azonnal. Előbb az új emelőszerkezet fogantyúját és mechanizmusát kellett gyakorlatilag kitapasztalni, kezelésének módszereit megismerni. A panaszbizottság elé az első hónapokban túlnyomólag oly bagatell-ügyek kerültek, amelyeket a panaszbizottság a legjobb indulat mellett is kénytelen volt alaptalanoknak nyilvánítani. A panaszbizottsági rendelet hatásából származó tulajdonképeni súlyos jelentőségű munka azonban már 1916 április elején közvet-

lenül a gyárakban megindult. A szakszervezetek összehasonlító kereseti statisztikáira támaszkodva nagyszabású általános bérrevízió indult meg, kezdve a legnagyobb gyárakban, végigvezetve szinte az összes üzemekben. A panaszbizottsági rendelet súlyos határozmányainak tudatában a legtöbb gyár vezetősége és munkássága helyesebbnek tartotta panaszbizottsági eljárás nélkül, lehetőleg közvetlenül megegyezni. A munkásság igen ügyes taktikával az ostromot a legnagyobb vállalatoknál kezdte, amelyeknél, elért sikere a kisebb gyárak számára már szinte kötelező útmutatásul szolgált. A nagyobb gyárakban a munkások kereseti viszonyai szakmánként végigrevideáltattak és napokon sőt heteken át tartó tárgyalás és egyezkedés segítségével rendezettek, részben a háború tartamára szóló hatálylyal, részben 6 hónapi határidőre; a megegyezés időtartama azonban a legtöbb esetben az előre nem látható eshetőségekre való tekintettel nyitva hagyatott. Aránylag kevés ügy került, szinte már csak a téli hónapok folyamán, a panaszbizottság döntése alá, olyanok, amelyeknél egyik vagy másik fél magát konokul megkötötte, akár a követelések túlcsigázásában, akár az engedményekben való túlságos fukarkodásban. A panaszbizottság a ráruházott igazságszolgáltatási kötelezettséget ezekben az esetekben *»félelem és gáncs nélkül«* teljesítette, 20-30%-os drágasági pótlékok fizetésére adott utasítást, kisebb gyáraknak éppúgy, mint több ezer munkást foglalkoztató óriás telepeknek. De ismétlem, az ily erőszakos beavatkozást nélkülözhetetlenné tevő ügyek száma és a munkásságra való számszerű kihatása elenyésző jelentőségű ahhoz az álta-

lános bérrendezési áramlathoz képest, amely a panaszbizottság működésének atmoszferikus nyomása alatt mindenfelé szinte automatikusan végbement. Ha a munkások létszámát tekintjük, úgy a kényszerszabályozás révén eredményhez jutott munkások száma a gépgyárakban alig $\frac{1}{20}$ rész azzal a $\frac{19}{20}$ résszel szemben, amelynél a rendezés külső beavatkozás nélkül sikerült; igaz, hogy sajnos igen csekély részben a gyárvezetőség és munkásainak teljesen közvetlen egyezkedő tárgyalásai révén, mint inkább túlnyomó részben a munkás és munkaadó szervezetek ügyvezetőinek tárgyilagos közreműködése segítségével.

A gépgyári munkások bérvizonyainak javulása, a háború előtti helyzettel összehasonlítva Budapesten megüti a berlini mértéket és meghaladja a bécsit. Irányadóul általában az 1914. év első félévének kereseti adatai szolgáltak, amelyekhez képest a háborús béremelkedés mértéke gyanánt 40° -os emelkedés állapított meg, tehát több, mint mennyit az állam a legalacsonyabb fizetési fokozatokba sorozott alkalmazottainak adott (20-35%). A tényleges béremelkedés összege csupán a budapesti gépgyáraknál meghaladja a 30 millió K-át; ennyivel drágult a termelésünk, csupán a munkabérszámlán. Sajnos, a nyersanyagszámla drágulása ennél is sokszorosán nagyobb. Ez a diszparitás csakis a háború tartama alatt viselhető el, még pedig most is csupán amiatt, mert a közlekedési és szállítási nehézségek, valamint anyagihiány és kiviteli tilalmak miatt külföldi versenynyel most nem kell küzdenünk.

E helyszíni tárgyalásoknak és vizsgálódásoknak előnyös következménye gyanánt kell megemlítenem azt, hogy ily módon a szakszervezeti vezetőknek alkalmuk lévén a gyári munkáskérdést a munkaadó szempontjából is mérlegelés tárgyává tenni, megismerni a gyárak technikai felszerelése, gyártmányaik minősége, munkaorganizációja és lokális helyzete által az ott alkalmazott munkásanyag színvonalában rejlő megokolt eltéréseket, felismerhették annak indokoltságát, hogy a bérvizonyok csakis helyről-helyre, mindezen lokális körülmények mérlegelésével rendezhetők. A mi annyira sokfelé tagolt tarka-barka iparunknál általános bérmegállapításoknak még sokkal kevésbé van helye, mint az óriási tömegei folytán homogénebb német és angol iparoknál. Nem lehet összehasonlítani a budapesti, magas életstandardú, izgaíotfidegrendszerű, néhol szinte a külföldit megközelítő intenzitással dolgozó munkások kereseti viszonyait a vidéki gyárakéval, ahol nemcsak az életviszonyok, hanem a gyári munka levegője, milliője és mindezzel párhuzamosan a teljesítmények is sokkal alacsonyabbak. A panaszbizottság nemcsak a fővárosban, hanem vidéki kiszállásai alkalmával is ezekre a helyi viszonyokra általában mindenkor figyelemmel volt és amennyire emberileg lehetséges, ezen a helyes, szakszerű alapon igyekezett maradni.

Igen jelentékeny szociális haladást jelent a munkásokra nézve a panaszbizottsági rendelet III. bekezdés 6. pontjába foglalt az a rendelkezés, amelynek értelmében *a nem dolgozott idők a munkás alapbérével kártalanítandók*. Amióta csak gyáripar létezik, azóta bevált

szokás, hogy a gyári üzem rendkívüli szünetelésének {például a gépek javításából, anyagihiányból vagy egyéb átmenő üzemzavarokból eredő} ideje, – »aussetzolás« néven, – a munkások nem díjazott szabadságideje gyanánt számíttatott. A gyári munka alaptörvénye az, hogy *a munkabér csakis tényleges munkateljesítmény ellenében jár.* Az egész bérrendszer erre van alapítva, aminek oka az, hogy az ember őstermészete a lustaság, amint tehát nem dolgozott idők szintén díjazást kapnának, ez oda vezetne, hogy ily üzemszünetelések mesterségesen előidéződnének. Nem szabad a testi jellegű munkateljesítmény birodalmát a szellemi munkások szemüvegén át megítélni. Még az állami jellegű alkalmaztatásban lévő munkásokat sem szabad a produktivitásra kényszerített magánipar viszonyaival összehasonlítani. A szellemi munka teljesítménye nem ellenőrizhető és mérhető oly mértékben, mint a testi munkáé, a munkateljesítmény jellege is itt egészen más. De bármiképp gondolkozunk is e dolgról, tekintsük bár az eddigi gyakorlatot inhumánusnak, tény az, hogy ez volt a bevált rendszer, a jogszokás, és ez ellen a munkások sohasem panaszkodtak, szakszervezeti törekvéseik erre a pontra egyáltalában sohasem irányultak. A panaszbizottsági rendelet mégis egyszerre oly magas fokra emelte őket, hogy elrendelte az ily esetekre az alapbérrel való díjazást. Aszerint, hogy az alapbér miféle magasságban áll a munkás átlagos keresetéhez, tehát az életstandardja által megkövetelt bérigényéhez, ezen arány szerint volt konstatálható e rendelkezésnek hátrányos visszahatása. Oly gyárakban és oly munkásszakmáknál, amelyeknél az

alapbér magas, a munkateljesítmény tényleges csökkenése volt konstatálható, mert sok munkás inkább az alapbérnek bár kisebb, de biztosított keresetével megelégedett; a térítésből folyó káros visszahatás gyanánt ily gyárakban az üzemzavarok sűrűbben jelentkeztek.

További jelentékeny szociális haladás a heti rendes munkaidőt meghaladó túlmunka díjazásának külön prémi-ummal való díjazása, általában a 60 óra ellenében a heti 57 órai munkaidőnek a gyári munkarend nyomtatott, határozmányaival szemben való elismerése, az akkordbérek megállapításának igazságosabbá és rendezettebbé tétele, a szakmunkásoknak a gyár területén való áthelyeztetése körüli sérelmek orvoslása stb., stb.

A gyári munkásság kereseti és jogviszonyainak ily igen jelentékeny mértékű megjavulásáról a panaszbizottság előtt tárgyalt ügyek csak kvalitatív nyújtanak tájékoztatást, mert mennyiségileg ezek törpe minoritást képeznek, mint már említettem, az indirekt kiváltott hatások eredményeivel szemben. Kétségtelen csupán az, hogy a panaszbizottsági rendelet és a bizottság működése Damoklesz-kard gyanánt lebegett az összes munkaadók feje fölött, amelynek tudatában a helyzet javítása a munkások javára sokkal messzebbmenő mértékben történt, mint akár Ausztriában, akár Németországban. Hogy ez a helyzet a nemzetközi versenyviszonyok nyomása alatt a magyar iparra minő ekszisztenciális veszedelmeket fog jelenteni, az ebbeli sötét sejtelmek indokoltságát majd a háború utáni idők fogják bebizonyítani.

*A panaszbizottság működésének
statisztikája.*

Ha a kormány a panaszbizottsági rendelet kiadása által a gyáripari munkásokat rendkívüli háborús nyereségben akarta a munkaadók anyagi és hatalmi érdekeinek rovására részesíteni, akkor a panaszbizottsági rendelet e követeléseket kétségkívül beváltotta. Ámde a panaszbizottsági rendelet kiadásának intenciója bizonyára nem volt ily messzemenő, hanem csupán arra irányult, hogy a munkásokat a gyárukhoz kötött helyzetükből folyó kizsarolási veszélytől megóvja. Hogy ez a kizsarolási tendencia mily csekély mértékben meg volt a valóságban, azt a panaszbizottsághoz beérkezett ügyek statisztikája bizonyítja. Különösen a régi bizottság majdnem félesztendő működésének idején (1916 január 18-tól július 24-ig) komolyabb számba vehető panasz alig volt, néhány gyárban megindított elvi jellegű hadakozástól ^eltekintve csupa oly egyéni panaszkodás, amelyek nem annyira érdemesek, mint inkább érzelmi szempontokból voltak kielégíthetők.

Mielőtt ennek számbeli megvilágítására áttérnék, magyarázatot kell adnom arra a kérdésre, mikép lehetséges az, hogy a panaszbizottság által január 18-tól december 31-ig elintézett összes ügyeknek több mint $\frac{3}{5}$ része a gépiparra esik, amikor pedig az ország összes gyáripari munkásságának létszámában a gépipar alig $\frac{1}{10}$ rész jelentőségű? Ez egyáltalában nem azért van így, mert talán a gépiparban vannak a legrosszabb munkafeltételek, sőt éppen ellenkezőleg, éppen azért, mert a fővárosba

koncentrált gépgyárak munkásaik számára a kultúra oly magas színvonalának életviszonyait biztosítják, hogy a gépgyári munkások mérlegelni, összehasonlítás tárgyává tenni tudják az ő helyzetüket, kívánságaikat kifejezésre juttatni és jogaikat érvényesíteni bírják. A szakszervezeti tárgyalások, gyári értekezletek és bizalmiférfi ülések iskolája révén a panaszbizottsági rendeletet mondhatni a gépiparban dolgozó minden munkás teljesen ismeri és hasznosítani tudja. A gépgyári munkások kultúrnívója és szervezettségének mértéke, végül ennek az iparágak Budapestre való koncentráltága adja a magyarázatát annak, hogy a panaszbizottság három bizottsága közül a fémipari (gépipari) bizottság jobban túl van terhelve, mint a másik két bizottság együttvéve. Július 25-től december 31-ig az egész panaszbizottsági hivatal által elintézett 703 ügy közül a vezető osztály adminisztratív jellegű aktája volt 75, míg a három szakbizottság által elintézett 628 ügydarabból 397 esett a vasipari bizottságra, 136 a vegyes iparra és 95 a bányászatira.

	Fővárosi	Vidéki	Összesen	Ebből	
				egyéni	kollektív
A vasipari panaszok közül ...	353	44	397	253	144
A vegyes ipari panaszok közül	104	32	136	92	46

A vasipari ügyekből szakmák szerint:

	Ebből	
	egyéni	kollektív
vas- és fémipari ...	226	123
faipari ...	14	11
festő-mázolóipari ...	2	6
bőripari ...	4	1
építőipari ...	3	2
egyéb ...	4	1
Osszesen	253	144

Az elintézés jellege:

ebből hatásköri inkompatibilitás miatt tárgytalan ...	10 ügy
előzetesen elbocsátották vagy visszavonta ...	85 »
egyezség a bizottság vagy az albizottság előtt ...	80 »
panaszos javítást kapott ...	81 »
elutasítva ...	113 »
elintézetlen ...	28 »

Összesen... 397 ügy

Az összesen 397 panasz közül tehát alig $\frac{1}{3}$ rész intéztetett el elutasítással (csupa bagatell egyéni ügy) és $\frac{2}{3}$ rész a munkás javára.

A panaszbizottság három tagozatának (fémipar, vegyes iparok, bányászat-kohászat) elfoglaltsága közötti eltérés okát, ismétlem, a munkáskérdés helyi fejlettsége és specializáltsága adja. A munkásság szervezettségének mértékével arányos az előnyök kiaknázása.

A panaszbizottság állandósítása?

Ha a panaszbizottsági rendelet kiadásának indító okául a munkások »kizsarolása« ellen való védekezést valljuk, akkor a fenti számbeli adatokból is meggyőződhetünk arról, hogy sem panaszbizottságra, sem panaszbizottsági rendeletre szükség nem volt. Ha azonban a panaszbizottsági rendelet az általában rendkívül súlyos életviszonyokra való tekintettel a gyáripari munkásokat a munkaadók által és ezeknek költségére különös kedvelésben kívánta részesíteni, úgy ezt a célt elérte, mert hiszen a panaszbizottság egy évi működése folyamán részben közvetlenül, túlnyomó részben azonban közvetve a munkások bérvizonyai és munkafeltételei a panaszbizott-

sági rendelet által előírt direktívák szerint rendeztetek és ott ahol kellett, kényszereszközökkel a kívánt színvonalra emeltettek. A panaszbizottság működése tehát ezzel tulajdonképpen be van fejezve és ezentúl már csupán annak ellenőrzésére szorítkozik, nehogy bármely munkaadó visszakozzhasson. Tehát a panaszbizottság ezentúl remélhetőleg inkább csak memento gyanánt fog szerepelni.

Nem is volna sem helyes, sem egészséges dolog, ha a munkások és munkaadók egymást nem tudnák megérteni, úgy hogy a háború utáni időkre is megmaradna egy ilyen felső beavatkozó fórum szükségessége. A különböző munkateljesítményekért fizetendő munkabérek kérdése a gyárvezetésnek oly érzékeny műszere, hogy feltétlenül egészségtelen kihatásokkal jár, ha ennek kezelését külső beavatkozásra bízzák. A panaszbizottság működésének a helyes középúton való Haladását a legjobban éppen az bizonyítja, hogy munkaadók és munkások nemcsak bizalommal vannak iránta, hanem bizonyos jogos aggodalommal és gyanakvással is. Ha ítéleteinek tendenciája a munkaadó felé hajlana, akkor a munkaadók nem igyekeznének ilyforma vitás ügyeiket közvetlenül, házilag elintézni, hanem vígan menesztenék minden ügyes-bajos dolgukat a panaszbizottság elé. Viszont, ha a Panaszbizottság hajlamai a munkásoknak kritika nélkül, túlzottan kedveznének, úgy a munkások részéről még a mainál is sokkal sűrűbb megkereséseknek örvendene. Már pedig ez mindkét félben az önségély érzését, a magáraulaltságból származó kötelességtudást gyengítené. A panaszbizottságban rendkívül nehéz és hálátlan

a munkaadó- és munkásszakegyesületek képviselőinek szerepe. Mert attól, aki egyébként hivatásából folyólag a reá bízott érdekeknek ügyvédje, a panaszbizottság *pártatlan bírói* működést kíván. A szakegyesületi vezetőkön kívül senki sem ismeri annyira a helyzetet, senkinek sem lehet a munkáskérdés összipari mezőin oly széles áttekintése, mint csakis ezeknek az ügyvezetőknek. Legyen bár a panaszbizottság ítélete kedvezőtlen akár a munkaadó, akár a munkások számára, az illetők elégületlenségének zápora mindig az ő saját érdekeltségi bírójának hátát porolja. Háborús kényszer nélkül nincs az a munkaadó- vagy munkásérdekképviselői ügyvezető, aki ezt pár hónapnál tovább kitartaná. Hiszen bármennyire is igaz, hogy a gyári üzem napi teendői folyamán a gyáros, a munkás egyaránt csinál baklövéseket és felidéz csupa heveskedésből, dacbskodásból vagy konokságból hosszúra nyúló, mindkét félre egyaránt káros háborúskodást, de ezért csakis önmagának felelős, Az embereknek *joguk van* ostobaságokat csinálni. Ezt a jogukat sokkal féltékenyebben őrzik, mintsem hálások a hibás lépésektől való megóvásért.

Ez a nemzetek életében is ugyanígy van, okozván néha nagy, vészes háborúkat. A munkások gyakran teljesen szubjektív jellegű okokért lépnek sztrájkba, a monoton gyári munka felhalmozta idegkimerültségük és nyugtalanosságuk valóban semmiféle tárgyi okok segítségével való rendezéssel sem csillapítható le; viszont a munkaadónak is gyakran oly szubjektív okai vannak az állásfoglalásához való ragaszkodásra, hogy semmiféle külső rábeszélés,

tárgyalás és megegyezés sem hánthatja el a rövidebb-hosszabb ideig tartó krízist. Igaz, hogy éppen az ilyen esetek egy részében eredményes hatású volna, ha a béke idejére is külső kényszer volna alkalmazható. Ámde még a panaszbizottság működése idején is tapasztaltuk, hogy a panaszbizottság által alkalmazott kényszer csak akkor járt a kívánt sikerrel, ha az egyik vagy másik csökönyös fél azért belsőleg meg volt közelíthető az igazság belátására, és inkább álszégyen vagy taktikai érdekei kívánták azt, hogy ennek ráerőszakolása döntés formájában történjék.

Mindezeknek az alapfeltétele azonban a háborús kényszerhelyzet okozta külső nyomás. A panaszbizottság szankciójának alapját a kivételes katonai szabályok adják. Amint ezeknek hatálya megszűnik, nemcsak a megtorlás eszközei, a szankció joga esik el, hanem az a morális lelki »Anlage« is megszűnik, ami munkaadót és munkást most hajlamosabbá teszi az indulatok fegyelmezésére és az esetleges sérelmek felett való háborgás leküzdésére. Olyan drákói szigor, mint most, a békés időben nem, alkalmazható, de ami talán még fontosabb: a békés viszony fentartására irányuló polgári kötelességtudás és hazafias áldozatkészség is meg fog lazulni a normális állapotok visszatérése utáni viszonyok langyos fuvallatától.

A fenti vizsgálódásokat összefoglalva, noha tehát megállapítható, hogy a panaszbizottságok működése sokkalta csekélyebb mértékben irányult egyes munkaadói túlkapások visszautasítására, hanem egyszerűen a szakszervezetek háborús érvényesülése számára nyújtott ugyancsak hatékony platform-ot, tehát ámbár egyoldalúan

a munkásság harci fegyveréül szolgált, mégis a súlyos áldozatok dacára munkaadói szempontból sem lehetne már ma, kötelezőleg állást foglalni a mellett, hogy a panaszbizottságok rendszere a háború megszűntét követő időben azonnal vagy egyáltalában megszűnjön. Mert oly zord idők jöhetnek, melyek a békés munkaviszony fentartásáért és biztosításáért még ezeket az áldozatokat sem röstelnék. Fontos csak az, hogy fenntartása csakis abban az esetben lehetséges, ha azt a munkaadó- és munkásérdekeltség egyetértőleg, az akkori általános helyzetből folyó őszinte átérzéssel kívánná. Amint csak az egyik fél óhajtaná, viszont a másik fél ellenezné, feltétlenül elejtendő lesz. Azonban bármiként is legyen, meggyőződésem, hogy a munkás és munkaadó a szoros egymásra utaltságnak e hosszú tartama folyamán oly közel jutott egymáshoz, hogy a háború előtti sztrájk törvény kísérletek ma már bizvást idejüket multák. Az életküzdelem mérhetlenül fokozódott nehézsége és a megélhetés drágulása minden vonalon a mesterkéltséget, bonyolult, költséges és időtrábló kötött szabályok helyébe köztudatként emeli a szakszerűséget, az igazság földéítésének, a viszonyok okos és józan mérlegelésének egyedül üdvözítő voltát. Ezt pedig a legbiztosabban a közös érdek átértése, a munkás és munkaadó közvetlen megegyezése, szükség esetén a kétoldali szervezetek támogató közreműködése biztosíthatja, minden fölösleges idegen, gyámkodó, hatósági beavatkozás mellözésével. Mert miként az angol munkáskérdés tapasztalatainak bölcs konklúziója alapján az *ipari bíróságokról szóló törvényjavaslat* bírálatakor is hangsúlyoztuk: *nem jog-*

szabályoktól és megkötöttségtől, hanem a tapasztalatok és tudás fejlődéséből várható kölcsönös méltányosságtól és belátástól lehet csak várnunk az ipari gazdasági harcok elfajulásának csökkenését, a teljesen el nem kerülhető harcnak rendjét és fegyelmét.

Ez az emberi és a tömeglélek oly alaptörvénye, melyen a háborús kényszerhelyzet még oly radikális reformjai is csupán külső mezt változtathatnak, mert lényegében örökérvényű.